

GÜL OLMAYAN YERDƏ, BÖYÜRTKƏN ÖZÜNÜ GÜL SANAR

R. Orucoğlu

«Yaşamaq üçün günəş, azadlıq və kiçik çiçəklər lazımdır». -Böyük nağılçı Hans Xristian Andersen bu sözləri yazmaqla haqlı idi. Həyatımızı çiçəklərsiz, güllərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Dünyaya gözümüzü açanda analarımız bizə «gül balişlı gül beşikdə» layla çalmış, bağçaya, məktəbə çiçək dəstələri ilə yola salmış, orta təhsili başa vuranda, instituta daxil olanda, diplom alanda, ailə quranda, ad günlərində, qonaq gələndə - demək olar ki, ömrümüzün bütün bayramlarında gülə, çiçəyə tutulmuşuq.

Güllər, çiçəklər həyatın və təbiətin gözəlliklərini duymaqda insanlara həmişə yardım etmişdir. Bəşər övladı yaranıb ayağını yer üzünə qoyduğu andan güllərə, çiçəklərə heyran qalmış, ən gözəl hisslərini və duyğularını onlar vasitəsi ilə formalaşdırmışdır.

QIZILGÜL

Yazın gelişini ilk salamlayan qızılgüllər Azərbaycan bağlarının, parklarının ən bəzəkli gəlinidir. Dan açılında günəşin isti şüalarıyla yuxudan ayılıb, üz-gözünü silər, ətri və gözəlliyi ilə bütün bitkilərə acıq verir. Parlaq ləçəklərindəki büllur şəh günəş şüalarını özündə əks etdirib gözlərə soxar. Qəfil toxunana şiş uclu oxunu batırıb, barmaqlarını qızıl qana boyayar.

Qızılgül kolları torpağımıza isnişən, hər yerində yetişən çoxillik dekorativ bitkidir. Adətən, ilk qönçəsini mayda açır, 20-40 gün çiçəkləri üstündən əskik olmur, bəzi növləri isə qışadək çiçəkləyir. Ləçəkləri ağ, sarı, tünd qırmızı, hətta qara və göy rəngli köynək geyinir. Rəngbərəng gül növünə də təsadüf edilir. Belə ki, saydığımız rəngləri özündə yaşadan körpə gül zoğlarını sümüyün ortasından keçirib topağa basdırsan, bir ildən sonra hər ləçəyi bir rəngə çalan gül növünü almaq mümkündür. Budaqlar böyüyüb artandan sonra sümüyün içindən keçən hissə bir-birinə pərçimlənir, nəticədə bir gövdə

əmələ gəlir. Sümük sındırılıb yox edilir və üst hissədə güllərin hərəsi bir rəngdə açır, ortada - süni yolla yaranan gövdədə əmələ gələn qanadlarda isə möcüzə baş verir: gülün hər ləçəyi bir rəngə çalır. Bu gül növünü Şekidə otuz il əvvəl yetişdirmişdilər. Gözümlə görmüşəm. Sırrını bu yaxınlarda öyrənmişəm. Onu yetişdirən dünyasını dəyişəndən sonra bağ həvəskarları dediyim üsulla "Şeki gözəlini" (ona belə ad qoymuşdu) ala bilsələr, dünya gül sərgilərində ən yüksək mükafatı qazanarlar.

Xalq təbiətin bu füsunkar gözəlini görəndən sonra ondan tez ayrıldığına həmişə təəssüflənmişdir:

*Qızılgül olmayaydı,
Sarılıb, solmayaydı.
Bir ayrılıq, bir ölüm -
Heç biri olmayaydı.*

Ancaq nə edəsən ki, gözəllik günəş kimidir, çıxıb batmağı var, işıq, od kimidir, yanıb sönməyi var.

Əfsanələrimizin birində göstərilir ki, qədim zamanlarda bir xan olur. Bunun da bir gözəl qızı. Qıza hər yerdən elçilər gəlir, ancaq o, heç kəsə getmir. Çünki könlünü bir kasıb

gəncə vermişdi. Bu işdən xan xəbər tutanda bərk qəzəblənir. Acıqlanıb onu bir varlı adama nişanlayır.

Oğlan qızın nişanlandığını eşidib qəmlənir. Gecəsi-gündüzü ah-fəğanla keçir. Bir gün aranı xəlvət edib qızın görüşünə gəlir. Hər iki sevgili bir-birinə sarmaşır. Axıra qədər əhdə sadıq qalacaqlarına and içirlər.

Aradan bir müddət gün keçir. Artıq toy gününə az qalır. Qız başqa çıxış yolu tapmır. Özünü öldürmək istəyir. Onun acı göz yaşları da atasının qəlbini yumuşalda bilmir. Gecələrin birində üzünü göyə tutub tanrıya yalvarır ki, ay tanrı, ya atamın qəlbine insaf gətir, ya da məni bu əzablardan qurtar.

Tanrı qızın yalvarışlarını eşidir. Onu gözəl bir gülə çevirir. Atasını isə tikana döndərir. Bu tikanlar çoxalıb gülün budağına yapışır.

«Səhər açılır. Nə qızı tapırlar, nə də onun atasını. Həyətdə isə indiyədək heç kimin görmədiyi xoş ətirli, üzərində tikanları olan gül kolu görürlər. Bu xəbər oğlana da çatır. O, özünü xan evinə çatdırıb gülə tamaşa edir. Onun ətrindən başa düşür ki, bu gül kolu sevgilisidir. Kasıb oğlan da tanrıya yalvarır. İstəyir ki, o da gül

koluna çevrilsin, bəlkə sevgilisi ilə qovuşa. Tanrı isə onu Bülbülə çevirir. Quş qanadlanan kimi özünü gül kolunun üstünə salır. Onun başına dolanıb qəmli-qəmli oxumağa başlayır. Bülbül nə qədər kola yaxınlaşırsa, koldakı tikanlar onu gülə yaxın buraxmır. Tikanlar bülbülün sinəsini deşib qanını axıdır. Bu qızıl qan gül koluna tökülüb onun rəngini qızardır. Deyirlər, bülbülün qanı ilə qızardığına görə həmin gül kolunu qızılgül adlandırmışlar».

Ulularımız təsadüfi olaraq deməyiblər: "Gül solanda bülbül ağlar", "Gül qədrini bülbül bilər, nə bilir hər divanə?!", "Gül bülbüldən artıq insan əlindən çəkir."

Qızılgülün mənşəyi çox qədimlərə gedib çıxır. Onun haqqında ilk yazılı məlumata əski hind sənəmlərində rast gəlirik. Lakin çiçəklərin şahı Qızılgülün vətəni Quzey Azərbaycan hesab edilir. Klassiklərimizin əsərlərində həmin diyar "Gülüstan" (Güllər ölkəsi) adlanır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan və Şərq poeziyasının ən məşhur mövzularından biri güldür. Qızılgül şairlərinin ilham mənbəyidir.

Bahar fəslü gülləri ilə gözəldir. Sədinin "Gülnamə", Ömər Xəyyamın "Bustan" (Çiçəklər ölkəsi), "Gülüstan" poemalarında nəsiətçiliklə yanaşı, təbiət gözəlliklərinin təsvirinə də geniş yer ayrılmışdır.

Ana övladına "gül beşikdə qızılgül yuxusu" arzulayır, onun "yastığında gül", "döşəyində bənövşə" bitirir. Çünki əski türk mifalogiyasında "qızılgül" və "bənövşə" bitki ilahəsidir, bütün canlıların müjdəçisi və havadarıdır.

Şərqlilər çiçəklər içərisində üstünlüyü ancaq Qızılgülə verirlər. Onun yüzdən çox növünü yetişdirmişlər. Ola bilsin ki, qızılgül ailəsinin ilkini ətri ilə ruhu oxşayan «Məxməri gül» olub. Eləcə də Quzey Azərbaycanın Nigaristan bağında hündürlüyü 6 metr, 70 sm. olan Əgləntəri ağacına rast gəlinir ki, dünyada analoqu olmayan gül bitkisidir.

Belə hesab edirlər ki, ətirli qızılgülü Qüzey Azərbaycandan Hindistana XVI əsrdə türk-monqol imperiyasının əsasını qoyan, ölkəsində bağçılığın inkişafına xüsusi diqqət yetirən Ba-

bur aparmışdır.

Maraqlıdır ki, gül yağının kəşfi də Babur nəslinə qismət olmuşdur. Rəvayətlərdə deyilir ki, onun nəticəsi Cahangir bir şah türk gözəli ilə evlənir. Arvadı Nurcahan təsadüf nəticəsində güldə yağ olduğunu müəyyənləşdirir.

Tarixçi Manuççi yazır ki, Nurcahan şahın şərəfinə böyük ziyafət düzəldir, şənlük səkkiz gün davam edir. Nurcahan əmr vermişdi ki, saraydakı bütün hovuzları gül suyu ilə doldursunlar və hökmdar oranı tərkdən edənədek kim həmin sulara əl yusa, asılacaqdır. O, yorulduğundan hovuzların birinin qırağında yuxuya gedir. Ayılan kimi bağı gəzməyə başlayır, yoxlamaq istəyir, görsün, hovuzları çirkəndirən olub, yoxsa olmayıb.

Hovuzlardan birinin qarşısında donub qalır: suyun üzünə yağdan pərdə çəkilmişdi. Qəzəbindən dilini-dodağını gəmirir. Elə zənn edir ki, nöqərlər hovuzda ət piyi tullayıblar, günəş şüaları yaği ərədidib, suyun üzünə çıxardıb. Əmr verir ki, bağa baxanların hamısı gəlsin. Eşik ağasının üstünə qışqırır ki, kim yağ qa-

zanını hovuzda yuyub? And-aman edirlər ki, quş quşluğuyla hovuzun ətrafına qona bilmir.

Nurcahanın hirsli bir az da coşur: -Bəs suyun üzündəki yağ nədir?

Bənizi ağarmış nöqərlərdən biri aşağı əyilib qolunu dirsəyəcən hovuzda salır, suyun üzündəki yağ örtüyünə bulaşmış əlini iyneyəndə az qalır ki, huşu başından çıxsın. Ətrafı xoş ətir bürüyür. Nurcahan xanımlığını unudub iyn mənbəyinə tərəf əyilir, burnunu nöqərin əllərinə toxundurur. Sonra özü də əllərini suya salıb yağ örtüyünə bulaşdırır. Bulaşıqdan gələn qızılgül ətri Nurcahanın çöhrəsinə təbəssüm qondurur. O, əmr edir ki, o biri hovuzları da yoxlasınlar. Sən demə, gül suyu ilə doldurulan bütün hovuzları gün qızdırdıqca, yaği üzə çıxmışdı. Xanım belə qərara gəlir ki, gül suyu çoxlu həcmdə toplanıb bir yerdə qalanda, isti dəydikcə, yağlar ayrılır. Bu zaman Nurcahana bildirirlər ki, hökmdar yuxudan oyanıb. O, əllərinin yaği üstünə silib saraya tələsir. Cahangir şah arvadı ilə görüşəndə qızıl-

QIZILGÜL MÜRƏBBƏSİ

Qızıl gül ləçəkləri – 100qr.

Şəkər – 900 qr.

Limon turşusu – 2qr.

Ən yaxşı mürəbbə Qazanlıq qızıl gülünün ləçəklərindən alınır. Ləçəklərin aşağı ağ hissəsi kəsilib atılır, yuyulur və 5 dəqiqə qaynar suda pörtülür. Pörtülmək üçün istifadə olunan suda 40%-li şərbət məhsulu hazırlanır, ləçəklərin üstünə tökülür və bir dəfəyə hazır olunca bişirilir. Hazır olana yaxın limon turşusu əlavə olunur.

gül ətrinin haradan gəldiyini soruşur. Nurcahan öz "kəşfi"nin tarixçəsini hökmdara danışır.

Beləliklə, qızılgül ləçəklərindən qiymətli, ətirli maddələr- efir yağı (qızılgül yağı) alınır. Qızılgül yağı ən bahalı ətriyyatların, odekolonların istehsalında geniş istifadə olunur.

Gül qönçədə qalmaz, söz qəlbədə

Qızılgül tarixdə bir sıra mübahisələrin, hətta müharibələrin mənbəyinə çevrilmişdir. Hind mifologiyasında Brahmanın Vişnu ilə qarşılaşmasının səbəbi qızılgüldür. Brahman əvvəl şanagülləyə üstünlük

verirdi, qızılgülü gördükdə səhvini başa düşür, Vişnudan üzr istəyib, Qızılgülü çiçəklərin şahı elan edir.

Əsətirə görə, dünyanın ən gözəl qadını Lakşimi qızılgülün 108 böyük, 1008 kiçik ləçəyindən əmələ gəlib. Dünyanın yaradıcısı Vişnunun öpüşü ilə canlanıb ayağa qalxır. Vişnu Lakşiminin gözəlliyinə heyran qalır və onunla evlənilir. O andan Lakşimi gözəllik ilahəsinə, qızılgül isə tikanları ilə allah sirlərini qoruyan varlığa çevrilir. Bu mənada hindlilər məhəbbəti, uğuru, ailə sevincini, əmin-amanlığı, sirlərin qorunmasını, sakitliyi qızılgüllə əlaqələndirirlər.

Qızılgüllə bağlı fikir və silah toqquşması tək-cə mifik təfəkkürdə özünə yer tapmır. Amerika Birləşmiş Ştatları konqresinin Nümayəndələr

Palatasında "Çiçək seçmə kompaniyası" yüz il davam etmişdir, nəhayət, 1986 -cı ildə 70 deputatın lehinə səsverməsi ilə qızılgül ölkənin milli çiçəyi elan olunmuşdur.

Tarixə Qızıl gül və Ağ gül adıyla müharibə də bəllidir. 1455-ci ildə İngiltərədə başlanmış və otuz il davam etmişdir. Londonda kral ailəsinin iki qanadı - lankasterlər və yorklar mühüm məsələlərin müzakirəsi üçün templana (dəyrimi mizin ətrafına) toplaşdı. V.Şekspirin "VI Henri" faciəsində yorkların başçısı Riçart Plantagenet birinci olaraq, ağ gülü qırıb sinəsinə taxır, adamlarına göstəriş verir ki, özünü zadəgan hesab edən hər kəs nəslin müdafiəsinə qalxсын.

Lankasterlərin nümayəndəsi Somerset isə təklif edir ki, qorxmaz adamlar onun tərəfində durub qırmızı ləçəkli gülün qayğısını çəksinlər. Və beləcə Ağ - Qızıl gül müharibəsi başlanır. Tarixçilərin fikrincə, əslində müharibənin belə adlanması lankasterlərin gerbində qızıl, yorkların gerbində isə ağ gül olması ilə əlaqədardır.

Qardaş qanının axılmasını istəməyən ingilis bağbanları həmin müharibədə ölənlər soydaşlarının xatirəsini əbədiləşdirmək məqsədi ilə sonralar ağ-qırmızı ləçəkli gül növü yaratmış və adını "Lankaster - York gülü" qoymuş, eləcə də maraqlı əfsanələr düzüb-qoşmuşlar.

Qızılgül saflıq və mənəvi təmizlik rəmzidir

İslam inancında gül müqəddəs sayılır. Ona görə ki, Məhəmməd peyğəmbərin tərdamcılarında yaranmışdır. Müsəlmanlar gül suyunun təmizləyici gücə malik olduğuna, bütün çirkəbləri yox etdiyinə inanırlar. Təsədüfi deyil ki, türk sultanı Saləddin xaçpərəstləri Fələstindən qovduqdan sonra 1187-ci ildə Yerusəlim şəhərini tutur. Əmr edir ki, karvanlar iri qablar da gül suyu gətirsin. Çünki müqəddəs Ömər məscidini xaçpərəstlər kilsə kimi istifadə edərkən murdarlamışdılar. Oranı ancaq gül suyu ilə paklaş-

dırmaq mümkündür.

II Sultan Məhəmməd də 1453-cü ildə Konstantinopolu (indiki İstanbul) zəbt edəndən sonra Aya-Sofya məscidinin divarlarını, yerini qızıl gül suyu ilə yudurmuşdu.

Yas mərasimində keçirilən bütün məclislərdə qəbir üstündən qayıdaların əllərinə gül suyu çiləyirlər. Ona görə ki, saflaşsınlar, xoş niyyətlə əhsanı qəbul etsinlər, dua oxusunlar.

Qızıl gül ürəyin dərmanıdır

Alimlər gülün qırmızı meyvəsini təbii vitamin (S və R) anbarı sayırlar. Qızılgüldən şirniyyat, içki, kisel, kvas, kompot və müxtəlif xörəklərin hazırlanmasında istifadə olunur. Ondan güləb alınır və mürəbbə bişirilir ki, hər ikisi ürəyin əsas dərmanıdır.

Altay və Sibir türkləri gül toxumunu qovurub isladır və çay, kofe kimi dəmləyirlər. Qızılgülün yabanı növü sayılan itburnu (beşləçəkli, açıqçəhrayı çiçəyi olur) mühüm dərman bitkilərindən biridir. Ondan mədə xəstəliklərinin müalicəsində istifadə edilir.

1987-ci ildə Braziliyanın Boku-du-Akri şəhərinin sakini, məşhur seleksiyaçı Serena Çaçopoas kofe gülü yetişdirib. O, yüzdən çox qızılgül və qırxadək "ərəbi" növündən olan kofe bitkisini tozlandıraraq, neçə illərin gərgin zəhmətindən sonra gofe gülünü yaşada bilmişdir.

Havay adalarında qara və göy ləçəkli güllər də yetişdirilir.

Rumıniyanın Kluj şəhərinin "Nakoma" botanika bağında zümrüdə çalan (açıq yaşılı ləçəklər uca doğru sədəfi rəngə boyanır, kəpənək qanadlarını xatırladır) gül növü nadir bitki kimi qorunur. Onun kökündən, meyvəsindən boyaq maddəsi alınır.

Parisin məşhur gül bağçasında, demək olar ki, dünyada olan bütün qızılgül növləri əkilib yetişdirilir və hərəsinə bir ad verilir: "Sevinc oyaqdan", "Min gözəl" kimi güllərin arasında Azərbaycan bağbanlarının yetişdirdiyi "Padişah" gülü daha məğrur, ətirli görünərdi.

Göründüyü kimi, qızıl gülün gerçək həyatı özü əfsanədir. ❏